

JANET BUTTOLPH JOHNSON, HENRY T. REYNOLDS,
JASON D. MYCOFF

Metody badawcze w naukach politycznych

Wydawnictwo Naukowe PWN,
Warszawa 2010, s. 640

(Daniel Mider, Aneta Marcinkowska)

RECENZJE

Publikacja *Metody badawcze w naukach politycznych* udostępniona polskiemu czytelnikowi przez Wydawnictwo Naukowe PWN jest tłumaczeniem popularnego amerykańskiego podręcznika prezentującego ilościowe i jakościowe metody w politologii. Jest to dzieło zbiorowe, jego Autorami są uczeni z Wydziału Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Delaware, cenionego, choć niewielkiego ośrodka nauk społecznych na wschodnim wybrzeżu Stanów Zjednoczonych: Janet Buttolph Johnson, Henry T. Reynolds oraz Jason D. Mycoff. Podręcznik ten ma swoją długą historię – po raz pierwszy opublikowano go w 1986 roku, a następnie wznowiano w 1991, 1995, 2001, 2005 oraz 2008 roku. Głównym Autorem i pomysłodawcą dzieła jest Janet Buttolph Johnson; pierwsze trzy wydania książki opublikowała wspólnie

z Richardem Joslynem, a od wydania czwartego współpracuje z Henrym T. Reynoldsem. Janet Buttolph Johnson jest profesorem nadzwyczajnym Uniwersytetu Delaware; z instytucją tą związana jest niemal od początku swojej kariery akademickiej. W ramach studiów pierwszego i drugiego stopnia ukończyła matematykę i politologię. W dydaktyce specjalizuje się w polityce stanowej i lokalnej, analizie polityki społecznej, metodach badań oraz statystycznej analizie danych w politologii, a także polityce ochrony środowiska naturalnego. Jej obecne zainteresowania i prace badawcze skupiają się wokół polityki energetycznej, polityki wodnej (aspektu czystości wód) oraz instytucji prokuratora generalnego. Podręcznik *Metody badawcze w naukach politycznych* jest pierwszą publikacją zwartą Autorki. Kolejną, wydaną kilkanaście lat później pra-

cą, był zbiór ćwiczeń dla studentów *Working with Political Science Research Methods: Problems and Exercises*, stanowiący praktyczne uzupełnienie podręcznika. Drugi ze współautorów *Metod badawczych...* – Henry T. Reynolds jest profesorem zwyczajnym, obecnie emerytowanym pracownikiem Uniwersytetu w Delaware. Autor ten opublikował dzieła z zakresu matematyki stosowanej i metod ilościowych w naukach społecznych: *The Analysis of Cross-Classifications* (1974) oraz *The Analysis of Nominal Data* (1977), a także z obszaru nauki o państwie i administracji publicznej – *Governing America* (1991) napisanej wraz z Davidem Volgerem oraz samodzielniej *Study Guide Governing America* (1998). W początkach kariery badawczej zajmował się socjologią polityki; wydał wówczas *Politics and the Common Man: An Introduction to Political Behavior* (1974). Ostatni z Autorów – Jason D. Mycoff, politolog z wykształcenia, jest profesorem nadzwyczajnym, współautorem wydanej w 2008 roku wraz z Josephem A. Pika publikacji *Confrontation and Compromise: Presidential and Congressional Leadership, 2001–2006*. Jego zainteresowania naukowe i dydaktyczne obejmują zagadnienia związane z instytucjami Kongresu, prezydenta, administracją publiczną, medioznawstwem oraz statystyką.

Podręcznik *Metody badawcze w naukach politycznych* zawiera wykład metod oraz instrukcje postępowania odnoszące się do większości etapów badań empirycznych – począwszy od sformułowania problemu badawczego i hipotez, poprzez studia źródłowe, wybór techniki badawczej,

dobór próby, projektowanie narzędzia badawczego, następnie analizę ilościową i jakościową zebranych danych, a skończywszy na prezentacji wyników badania w formie raportu. Pod względem redakcyjnym podręcznik metod badawczych w naukach politycznych cechuje się przemyślaną strukturą pozwalającą na łatwe i szybkie odnajdywanie przez czytelnika interesujących go treści. Na końcu każdego rozdziału umieszczono zwięzłe podsumowanie omawianych zagadnień oraz słowniczek zawierający kluczowe pojęcia i ich definicje, a także listę zalecanych lektur uzupełniających. Niewielki mankament stanowi fakt zaniechania dobrego zwyczaju przedstawiania krótkiego, parozdaniowego streszczenia zalecanych lektur uzupełniających. Publikację zaopatrzono także w rozbudowany i trafny indeks rzeczowy.

Warto zwrócić uwagę, że dwóm ostatnim anglojęzycznym wydaniom omawianego dzieła towarzyszy zbiór zadań i ćwiczeń dla studentów umożliwiający przetestowanie w praktyce nabytych podczas lektury podręcznika umiejętności i wiedzy. Zbiór ten zatytułowano *Working with Political Science Research Methods: Problems and Exercises*. Cennym dydaktycznym uzupełnieniem jest udostępniony online przez amerykańskiego wydawcę CQ Press zbiór rozwiązań zadań; znajduje się on na stronie <http://college.cqpress.com/instructors-resources/psrm/>, a prawo dostępu do niego przyznawane jest wyłącznie pracownikom akademickim nauczającym metodologii i statystyki. Na podanej stronie internetowej zamieszczono

także liczne materiały edukacyjne ułatwiające proces dydaktyczny takie, jak prezentacje do poszczególnych zajęć oraz testy umożliwiające ocenę wiedzy i umiejętności studentów. Na stronie dostępne są również zbiory danych do ćwiczeń przeznaczone dla studentów. Znajdują się one pod adresem <http://psrm.cqpress.com/data/data.asp>, zamieszczono je w podziale na części dedykowane do każdego z rozdziałów książki. Podręcznik oraz zbiór ćwiczeń stanowią integralną całość, szkoda więc, że polski wydawca nie zdecydował się na udostępnienie jednocześnie z podręcznikiem także wymienionych materiałów¹.

Głównym celem przyświecającym Autorom od pierwszego wydania pracy było – jak sami wskazują we wstępie – przedstawienie ważnych aspektów procesu badawczego i ukazanie, w jaki sposób przy użyciu opisanych metod początkujący badacz może samodzielnie wytworzyć rzetelną i wartościową wiedzę w zakresie nauk politycznych². Z postawionym przez Autorów celem wiąże się najpoważniejszy zarzut dotyczący dzieła. Autorzy pozostawili wiele niejasności i dokonali licznych uproszczeń; wskutek tego wydaje się, że podręcznik nie spełnia swojego podstawowego zadania – nie wyposaża on począt-

kującego badacza w intelektualne narzędzia umożliwiające samodzielne prowadzenie własnych empirycznych projektów badawczych. Zarzut ten w szczególności odnosi się do pierwszej części podręcznika prezentującej praktyczne aspekty wdrażania badań empirycznych. Jako przykład można wskazać powierzchowny opis metody zogniskowanych wywiadów grupowych (*Focus Group Interviews*). Przede wszystkim zabrakło opisu roli moderatora, metod doboru grup fokusowych i wskazania właściwej ich liczebności, zasad prowadzenia wywiadu oraz sposobów transkrypcji i analizy wyników tego typu badania³. Nieobeznany z badaniami empirycznymi czytelnik, mając do dyspozycji jedynie ten fragment, wyrobi sobie fałszywe przekonanie na temat istoty badań fokusowych. Autorzy marginalnie potraktowali również metodę badań *on-line* (*Computer Assisted Web Interviewing*, CAWI), skupiając się w znacznym stopniu na omówieniu ankiety pocztowej. Obecnie ankieta realizowana przez Internet jest metodą, po którą coraz częściej sięgają badacze; wypiera ona sukcesywnie ankietę pocztową przede wszystkim ze względu na niską stopę zwrotów tej ostatniej⁴. Uproszczenia znalazły się także w podrozdziale dotyczącym skalowania. Autorzy omawiają w nim popularne w politologii skale – Louisa Guttmana i Rensisa Likerta, jednakże nie podali ważnych informacji, w jaki sposób samodzielnie je skonstruować. Na przykład przedstawiając

¹ O istnieniu strony internetowej stanowiącej uzupełnienie podręcznika polski czytelnik dowiaduje się dopiero w połowie lektury podręcznika. J.B. Johnson, H.T. Reynolds, J.D. Mycoff, *Metody badawcze w naukach politycznych*, Warszawa 2010, s. 213.

² Tamże, s. 11.

³ Tamże, s. 171–172.

⁴ Tamże, s. 324.

skalowanie L. Guttmana nie omawiają współczynnika odtwarzalności – kluczowego wzoru umożliwiającego zastosowanie tej skali. W rozdziale tym zabrakło wzmianki o innych, przydatnych politologowi skalach, między innymi dyferencjale semantycznym⁵. Autorzy nie wyjaśnili w należyty sposób, jak ma odbywać się analiza treści i co ma być jej ostatecznym celem; poprzestają jedynie na zapoznaniu czytelnika z przykładami arkuszy kodowych, natomiast nie przedstawiają form przetwarzania zebranych w ten sposób danych, a następnie metod ilościowej lub jakościowej ich analizy. Z oczywistych powodów słuszne jest umieszczenie w tekście informacji o programach służących do analizy treści, choć Autorzy uczynili to marginalnie i nie wyjaśnili jaka jest ich rola, jakie mają one zalety i ograniczenia⁶. Analogiczne – choć w tym przypadku drobne – potknięcia widoczne są także w rozdziale 7 prezentującym metody doboru prób. Zabrakło tu choćby jednozdaniowego wskazania, na czym polega istota doboru próby w wywiadach telefonicznych metodą losowego wybierania numerów (*Random Digit Dialing*, RDD), nie uświadomiono czytelnikowi faktu, że kluczową rolę w tego typu doborze odgrywają tablice numeracyjne central telefonicznych⁷.

Na szczególną uwagę zasługuje rozdział 6 podręcznika zatytułowany *Przegląd literatury przedmiotu*⁸ stanowiący autonomiczny w stosunku do

podręcznika poradnik, podpowiadający początkującemu badaczowi sposoby odtworzenia *state of art* swojego tematu badawczego. W rozdziale tym zawarto cenne porady, w jaki sposób poszukiwać inspiracji badawczej w zakresie tematyki badań, jak dokonać przeglądu literatury przedmiotu korzystając z rozmaitych źródeł i zwerifikować zdobyte źródła. Autorzy przekazują szczegółowe instrukcje posługiwania się popularnymi, elektronicznymi bazami danych, jak Web Science, Google Scholar, JSTOR, a także zapoznają czytelnika z indeksem cytowań w naukach społecznych (*Social Science Citation Index*). Jednakże i w tym rozdziale badacze nie uniknęli powierzchowności, zabrakło pewnych ważnych szczegółów; Autorzy zaprezentowali niewystarczający poziom wiedzy informatycznej i nie uwzględnili we właściwym zakresie zasobów tak zwanego Głębokiego Internetu (*Deep Web*, *Hidden Web*). Głęboki Internet, w najprostszej ujęciu, to zasoby nieindeksowane przez popularne wyszukiwarki i katalogi internetowe, jak na przykład AltaVista, Google, WebCrawler, czy Yahoo!. Większość użytkowników Internetu potrafi wyszukiwać informacje tylko za pośrednictwem tych wyszukiwarek, co w znaczący sposób ogranicza możliwość dotarcia przez nich do wartościowych źródeł. Zasoby Głębokiego Internetu ilościowo i jakościowo wielokrotnie przekraczają zbiory informacji dostępne przez wymienione wyszukiwarki. Autorzy pomijają milczeniem kwestię tych zbiorów, nie przedstawiają jakichkolwiek wskazówek umożliwiających

⁵ Tamże, s. 128–131.

⁶ Tamże, s. 302–305.

⁷ Tamże, s. 234.

⁸ Tamże, s. 199–225.

ich odnalezienie⁹. Ponadto Autorzy zaprezentowali nieprofesjonalne techniki wyszukiwania w Internecie; zdają się nie mieć świadomości istnienia specjalnych narzędzi skonstruowanych na potrzeby przeszukujących Internet, których podstawowym zadaniem jest przyspieszenie oraz automatyzacja procesu odnajdywania informacji. Do narzędzi służących temu celowi należą tak zwane multi-wyszukiwarki wysyłające i odbierające zapytania z kilkunastu a nawet kilkudziesięciu wyszukiwarek internetowych na raz oraz specjalne programy służące do przeszukiwania Internetu (na przykład Copernic Agent Basic), prezentujące użytkownikowi wyniki w wygodnej i standaryzowanej formie oraz pająki lub pełzacze internetowe (*web spiders*, *web crawlers*) pozwalające na stałe monitorowanie zasobów

internetowych oraz gromadzenie wyczerpujących informacji o witrynach internetowych. Zabrakło także choćby wzmianki na temat posługiwania się wyrażeniami algebry George'a Boole'a przy konstruowaniu zapytań do internetowych wyszukiwarek, a to jest przecież rudymet wyszukiwania w Internecie¹⁰.

W podręczniku zbyt mało uwagi poświęcono standardom etycznym w badaniach empirycznych, są one wykładane niesystematycznie, okazjonalnie, fragmentarycznie¹¹; zabrakło wyczerpującego rozdziału na ten temat. Aspekt ten ma niebagatelne znaczenie, szczególnie w kontekście debaty dotyczącej etyki, która miała miejsce w środowisku badaczy po opublikowaniu szokujących amerykańską opinię publiczną oraz środowisko badaczy wyników badań socjologa Lauda Humphreysa¹². Podkreślić na-

⁹ Usprawiedliwiać autorów podręcznika może fakt, że wyszukiwanie zasobów w Głębokim Internecie jest procesem czasochłonnym (w porównaniu z Internetem „ogólnodostępnym”, tzw. powierzchniowym) i bardziej skomplikowanym, ponadto wymaga co najmniej średniozaawansowanej wiedzy informacyjnej. Przedstawienie tego zagadnienia mogłoby wykraczać poza podstawowy zakres metod źródłowniczych w politologii. Warto zauważyć, że dopiero od niedawna daje się zaobserwować trend upraszczania dostępu do zasobów Głębokiego Internetu, pojawiają się pierwsze narzędzia umożliwiające jego przeszukiwanie w sposób zautomatyzowany. Jednym z najnowszych (premiera w 2010 roku) narzędzi do przeszukiwania zasobów Głębokiego Internetu jest na przykład wyszukiwarka World Wide Science, a także program LexiBot.

¹⁰ Wyrażenia G. Boole'a czy inaczej operatory boole'owskie lub operatory logiczne umożliwiają użytkownikowi wpisującemu zapytanie do wyszukiwarki precyzyjne odnajdywanie treści za pomocą znaków takich jak: 'i', 'lub', 'nie'.

¹¹ J.B. Johnson, H.T. Reynolds, J.D. Mycoff, *Metody badawcze...*, s. 161, 268, 278–280.

¹² L. Humphreys, *Tearoom Trade. Impersonal Sex in Public Places*, Chicago 1970. Główne wątki krytyki etycznych aspektów gromadzenia danych przez L. Humphreysa można odnaleźć w pracach badaczy: M. Bulmer, *The merits and demerits of covert participant observation*, [w:] M. Bulmer (red.), *Social research ethics: an examination of the merits of covert participant observation*, Londyn 1982, s. 222. R. Homan, *The ethics of social*

leży również brak odwołań w podręczniku do uznanych przez środowisko amerykańskich politologów kodeksów etycznych, przede wszystkim wprowadzonego w 1968 roku przez Amerykańskie Towarzystwo Nauk Politycznych (*American Political Science Association, APSA*) kodeksu *A Guide to Professional Ethics in Political Science*¹³.

Najbardziej dopracowana i służąca na szczególne uznanie jest ostatnia część dzieła (Rozdziały 11, 12 i 13) dotycząca analiz statystycznych na poziomie podstawowym i średniozaawansowanym. Czytelnik bez przygotowania matematycznego jest w stanie zrozumieć i wykonać na podstawie podręcznika prezentowane w nim analizy. Dobór wykładanych analiz statystycznych mieści się w kanonie dydaktyki statystyki amerykań-

skiej politologii i obejmuje statystyki opisowe, analizę wariancji, analizę regresji, analizę wielozmiennową oraz regresję logistyczną¹⁴. W omawianiu poszczególnych statystyk, Autorzy nie skupili się na ich obliczaniu, ale położyli nacisk na ukazanie zasadności ich wykorzystania, opracowując zbiór kryteriów warunkujących ich zastosowanie, a w szczególności na omówieniu sposobów interpretacji uzyskiwanych danych. W tym aspekcie podręcznik spełnia swoją funkcję dydaktyczną, a także służy radą edytorską w zakresie prezentacji wyników. Czytelnik odnajdzie w publikacji kilkudziesięć interpretacji poszczególnych miar, które w postaci gotowej może wykorzystać we własnych pracach oraz raportach z badań. W sposób przystępny podawane są również praktyczne rady, jak prezentować wyniki badań ilościowych. Autorzy wskazują chociażby na konieczność zamieszczania informacji o wielkości próby, wielkości braków danych, rodzajów wykorzystanych miar zależności, a także przyjętego poziomu istotności. Przeciwnie, ale tym samym negatywnej, ale niestety dość powszechnej praktyce prezentacji danych statystycznych bez powyższych informacji stanowiących fundament dla ich interpretacji oraz świadczących o ich rzetelności.

research, Londyn 1991, s. 101. W tym kontekście warto także wspomnieć o traumie amerykańskiej opinii publicznej i badaczy, której przyczyną było nieetyczne traktowanie badanych podczas tak zwanego eksperymentu Tuskegee prowadzonego w latach 1932–1972 przez Amerykańską Publiczną Służbę Zdrowia. Skutkiem skandalu po ujawnieniu informacji na temat eksperymentu było wprowadzenie restrykcyjnych unormowań dotyczących wszelkiego rodzaju badań eksperymentalnych w podpisanym w 1974 roku National Research Act. Od tego czasu w Stanach Zjednoczonych zwraca się szczególną uwagę na etyczne i prawne tło badań empirycznych, w których uczestniczą ludzie.

¹³ *A Guide to Professional Ethics in Political Science*, The American Political Science Association, Waszyngton 2008, <http://www.apsanet.org/media/PDFs/ethics/guideweb.pdf>.

¹⁴ Por. z następującymi popularnymi amerykańskimi podręcznikami: R.A. Bernstein, J.A. Dyer, *An Introduction to Political Science Methods*, New Jersey 1984; J.B. Manheim, R.C. Rich, *Empirical Political Analysis: Research Methods in Political Science*, Nowy Jork 1981; P.W. Shively, *Sztuka prowadzenia badań politycznych*, Warszawa 2001.

Część dotycząca statystyki omawianej publikacji realizuje zatem dwa cele dydaktyczne. Z jednej strony służy ona budowaniu warsztatu w zakresie prowadzenia samodzielnych analiz statystycznych, z drugiej zaś pomaga w wypracowaniu krytycznego podejścia do prezentowanych danych statystycznych w różnych opracowaniach naukowych czy mediach.

Uważna lektura części poświęconej statystycznej analizie danych ujawnia jednak pewne nieścisłości oraz luki. Autorzy niekonsekwentnie określają granicę leżącą między próbą małą a próbą dużą. W rozdziale 11 stanowczo deklarują, że próby małe mają liczebność mniejszą bądź równą 25, z kolei w rozdziale 12 obniżają tą wielkość do 20¹⁵. Nieścisłości pojawiają się również w określaniu oraz oznaczaniu poszczególnych współczynników (mylone chociażby jest rozróżnienie estymatorów z próby z parametrami populacji)¹⁶. Występuje również niekonsekwencja w przedstawianiu wzoru na obliczanie błędu standardowego średniej; w tekście zwartym mianownik jest wartością spierwiastkowaną, z kolei w ramce obok już nie¹⁷.

Pewien niedosyt budzi brak omówienia powszechnie stosowanych miar statystycznych. Autorzy pomijają cho-

ciażby współczynnik siły związku *Phi* – *Yule’a*, współczynnik *V-Cramera*, czy *T-Czuprowa*, przy czym ten pierwszy jest jednym z najczęściej stosowanych parametrów mierzących siłę zależności zmiennych nominalnych dychotomicznych z wykorzystaniem tabel dwa na dwa, tak zwanych *czteropolówek*¹⁸. Autorzy wielokrotnie podkreślają w tekście szczególne znaczenie, jakie w statystyce odgrywa analiza wariancji (ANOVA, *analysis of variance*). W miejscu omówienia tej techniki analitycznej pomijają natomiast kluczową kwestię związaną z weryfikacją założeń wyjściowych wymaganych przy jej zastosowaniu. Warunkiem przeprowadzenia testu ANOVA jest bowiem sprawdzenie symetryczności rozkładu analizowanych cech (rozkład cech musi być rozkładem normalnym), identyfikacja wartości skrajnych zaburzających rozkład, na przykład za pomocą wykresów skrzynkowych (*boxplots*) oraz ich korekta¹⁹. Drobnie zastrzeżenie zgłosić można odnośnie braku podawania pełnych nazw omawianych testów statystycznych oraz niektórych współczynników, łącznie z nazwiskami ich twórców. Dobrą praktykę w tym względzie Autorzy zastosowali przy omawianiu indeksu zmienności jakościowej, umieszczając w przypisie informacje o jego autorze, jednak w kolejnych rozdziałach, z nieznanymi przyczyn, jej zaniechali. Ponadto pełniejszą realizację postu-

¹⁵ J.B. Johnson, H.T. Reynolds, J.D. Mycoff, *Metody badawcze...*, s. 428, 492.

¹⁶ Tamże s. 397, 434.

¹⁷ W prawidłowym wzorze na obliczanie błędu standardowego średniej wartość mianownika jest wartością spierwiastkowaną, to znaczy $\hat{\sigma}_{\bar{y}} = \frac{\hat{\sigma}}{\sqrt{N}}$.

¹⁸ J.B. Johnson, H.T. Reynolds, J.D. Mycoff, *Metody badawcze...*, s. 476–478.

¹⁹ A. Malarska, *Statystyczna analiza danych wspomagana SPSS*, Kraków 2005, s. 171–173.

latu o przekazaniu wiedzy i nabyciu umiejętności czytania opracowań statystycznych, Autorzy uzyskaliby poprzez wskazanie alternatywnych sposobów oznaczania współczynników. Tym samym czytelnicy nie mieliby trudności z odczytywaniem oraz interpretacją miar prezentowanych w różnych publikacjach, mimo niejednolitości w zakresie przypisywanych im znaczników typograficznych.

Pomimo wskazanych w tekście recenzji uproszczeń i drobnych potknięć, podręcznik *Metody badawcze w naukach politycznych* stanowi dzieło niezbędne na polskim rynku wydawniczym, popularyzuje bowiem badania empiryczne oraz ilościowe

techniki analizy w naukach politycznych, a także przybliża nietłumaczony i sporadycznie recepowany przez polskich autorów bogaty dorobek amerykańskich nauk politycznych (warto choćby z tego tylko względu zapoznać się z tą publikacją). Wydaje się, że publikacja ta spełniać będzie dobrze swoje zadanie jako podręcznik kursowy metod i technik badań politologicznych, ewentualnie jako podręcznik statystyki dla studentów nauk politycznych, w mniejszym stopniu znajdzie ona zastosowanie w charakterze elementarza do samodzielnej nauki dla początkujących badaczy.

Daniel Mider, Aneta Marcinkowska